

על ליברליות ושמרנות: בין פער להשלמה

עילאי סלע

ראשי פרקים:

פתיחה
הגדרת מושגים
הגישה השמרנית
הגישה הליברלית
הגדרת הצדדים והמחשת הפערים
סיכום ותזה אישית

פתיחה

כיום נפוצה תופעה שבה מגוון רחב של אנשים מקרב הציבור הדתי עלולים לחוש, לעתים, תסכול לנוכח פער מסוים בין עולמם היהודי-תורני לעולמם המוסרי-תרבותי.

פער זה יכול להתבטא בהלכה או מצווה, המרגישה רחוקה מהם או אפילו מנוגדת לעקרונותיהם ולתפיסת עולמם. לכן, לעיתים נראה לאותם האנשים כי הדת צריכה להשתנות בהתאם לתרבות על מנת להשתלב. מאידך, במקרים מסוימים הם יחושו גאווה - דווקא משום שנראה כי התורה וההלכה מתקדמות ומוסריות בהרבה ביחס לתרבות הכללית.

רובד נוסף אשר מעמיק את תחושת התסכול הזו נובע משום שהמציאות ההלכתית לא חייבת להיות כך, כי לכאורה ניתן ואולי צריך לשנות. הרי קיבלנו במסורת כלים הלכתיים באמצעותם אנו יכולים לחדש ולשנות את ההלכה ולהתאימה לתרבות אותה אנו חיים, ואם כן מדוע הדבר לא קורה בפועל?

בנוסף - כהמשך לכך, ישנם אנשים סוברים כי ההנהגה הדתית לא עושה את תפקידה כראוי, שהרי חלק מתפקידיה המהותיים של הרבנות הוא להתאים את התורה לרוח הזמן, ומשום מה נראה כי רוב רובם של הרבנים מתנגדים בצורה כזו או אחרת לשינויים או לכל הפחות סוברים כי יש לשנות לאט בהרבה מהמצופה בקרב הציבור הדתי.

לדעתי ניתן להשליך את הפער בין גישותיהם של הציבור הדתי וההנהגה הרוחנית על השיח השמרני - ליברלי ביהדות, כאשר ההנהגה הרוחנית היא השמרנית, ואילו הציבור מצדד דווקא בגישה הליברלית באופן יחסי.¹

פער זה בין ההנהגה הרוחנית לציבור הדתי גורם למתחים רבים, וגרם לי באופן אישי לתהיות בנוגע לרמת ההשפעה האידיאלית של העולם החיצון על היהדות.

במאמר זה אשתף אתכם במסע שעברתי בנושא, ובתשובות שמצאתי על מנת לנסות ולהפחית ככל הניתן את התסכול המדובר ואולי אף לראות בו מצע לצמיחה מוגברת, ללאום היהודי ולציבור הדתי.

הגדרת מושגים

¹ כמובן שהחלוקה אינה מוחלטת, שכן ישנם רבנים ליברלים וציבורים שמרנים. ואולם, טענה זו נכונה ברוב המקרים, כפי שאציג ואוכיח בפרק הרביעי.

כפי שניתן להבין המאמר עוסק לא מעט בגישה השמרנית ובגישה הליברלית, ולכן לפני שאתחיל אגדיר את המושגים. אתחיל בהגדרת ההבדל בין השמרן לחדשן ומתוך כך אנסה להגדיר את ההבדל בין החדשן לליברל.

ישנה דוגמא להבדל זה: פעם היה שבט אשר התגורר בעיירה מושלגת ועל כן לבשו כל אנשי השבט מכנסיים ארוכים. לאחר כמה דורות העתיק השבט את מיקומו למיקום מדברי, ופתאום התעוררה מחלוקת בין אנשי השבט, חצי מאנשי השבט המשיכו לשים מכנסיים ארוכים בטענה ש"אבותינו לבשו מכנסיים ארוכים ולפיכך אנו נמשיך ללבוש מכנסיים ארוכים" ואילו החצי השני החליף למכנסיים קצרים בטענה כי "אבותינו דאגו לנוחות שלהם לאור האקלים המקומי וכך גם אנו נמשיך לדאוג לנוחות שלנו".

על פי דוגמא זו, ניתן להגדיר את שני הצדדים כ"שמרנים", זאת כיוון שכל צד החליט להתמקד ברובד שונה במציאות ולשמרו.² לכן, שמרן יוגדר כמי שחושש משינוי ואילו החדשן הוא הצד המקבל שינוי בברכה.

אם כן, בנושא שלנו, מהו ההבדל בין החדשן לליברל?

החדשן מסתכל על התורה כמקור הבלעדי ועל המציאות ככלי ליישום המצוות, לכן הוא יכול לחדש בהתאם למציאות המשתנה. החדשן ישנה כאשר השינוי יוביל לשמירה טובה יותר על המצווה. למשל, מצוות מכונה אשר כשרותן טובה יותר והן פחות מחמיצות. כמו כן עלותן נמוכה בהרבה, דבר המאפשר ליותר אנשים לקיים את המצווה.

החדשן יכול לשנות גם דברים בעלי היבט חברתי. לדוגמא הצלת גוי בשבת – החדשן יכול להתיר זאת מתוך טענה כי זה הכרחי על מנת למנוע איבה עם הגויים.³

בנוסף לכך החדשן יכול לחדש גם מתוך היבט מדעי. למשל דוגמא לשינוי הלכה המתבססת על ידע מדעי שגוי היא הריגת כינים בשבת, אשר הותרה בעבר מתוך מחשבה כי כינה איננה מתרבה ולכן הריגתה אינה נטילת נשמה. כיום, עם הידע המדעי העדכני לפיו הכינה הינה חיה לכל דבר, עשוי החדשן לאסור להורגה בשבת.⁴

לעומת החדשן, מסתכל הליברל על ערכי המציאות מתוך מחשבה כי אותם הערכים טומנים בחובם את רצון ה'. לכן, לשיטתו, יש להתייחס לערכי ההווה כאל צו דתי מתוך אמונה אמיתית שזהו רצון ה'. על פי דוגמא השבט, ניתן לומר שהליברל היה צובע את המכנסיים בצבעי הסוואה המתאימים למדבר על מנת שלא להיטרף ע"י חיות רעות. נכון שאבותיו לא עשו כן, אך הוא סבור כי אילו הם היו במצבו הנוכחי, כך היו נוהגים, ולכן פעולתו נובעת מתוך תחושה של השלמת מחויבותו לעברו ולאבותיו.

ישנם שמרנים אשר טוענים כי הליברלים נגועים באינטרס אישי ומחפשים דרך נוחה וקלה יותר. אולם, חשוב להבין כי לליברל התפיסה הליברלית אינה בגדר פשרנות דתית, אלא ההפך הוא הנכון. הליברל רואה ערך דתי בערכי המציאות, ועל כן הדינאמיות שלו נובעת מתוך הקפדה אמיתית ושמירה על ערכיו. לתפיסתו, אנו חייבים להקפיד ולשלב את הערכים בתורה מתוקף מחויבותנו לה' ולמסורת, על מנת להחיל את הדת על כלל תחומי החיים.

סיכום ההגדרות

² הדוגמא מציגה את המורכבות בהגדרת השמרן – שכן מבחינה אינטואיטיבית חלקנו הינו רואים לנכון להגדיר את הדואגים לנוחות כליברלים. ובעצם, הדוגמא ממחישה את הדמיון בין השמרן לחדשן ולליברל. עיון נרחב יותר בדמיון ביניהם ובמורכבות המוזכרת יוצג בפרק השלישי כחלק מטענותיו של הליברל.

³ פניני הלכה הרחבות שבת כז, ג, ד.

⁴ ראו 'פחד יצחק' להגר"י לאמפראנטי זצ"ל, כרך ז בערך "צידה" כא, ב.

השמרן שואב את השראתו אך ורק מהתורה.
החדשן מסתכל על התורה כמקור אשר יש צורך להתאים למציאות בזהירות על פי מידת הצורך.
הליברל רואה במציאות מקור נוסף ולפיכך פתוח לשינוי רדיקלי יותר.

הגישה השמרנית

עתה אציג בפניכם בקצרה את עיקרי התפיסה השמרנית וכמה מטיעוניו המרכזיים של השמרן:⁵

חשיבותם של המעשים

ישנו צורך מהותי במעשים, שכן רגשות כשלעצמם אינם מספיקים. מעשים אינם מהווים רק ביטוי לרגשותינו, אלא גם בונים ומשמרים אותם. על כן, גם לשיטת הטוענים כי עיקרו של דבר הוא המהות והרגש, ישנו צורך לחזק את הרגש ולבנות אותו, באמצעות המעשים.

ההלכה משמשת כגדר העוזרת לנו לתחזק את הקשר לה', ליהדות ולעקרונותיה. אם המעשים שלנו יהיו קבועים, ממילא גם הרגש יתחזק ויהפוך לקשר שאינו תלוי בדבר.⁶ כלומר, יש ערך לעצם שימור ההלכה על כל פרטיה ומנהגיה בדיוק כפי שהיא, בניגוד לטענת הליברלים, כיוון שבכך ההלכה משמרת את הממד הערכי בחיינו של קשר שאינו תלוי בדבר לקב"ה. וכפי שכל מחנך יודע, העיקר הוא במעשים הקטנים והיומיומיים, ואין תחליף לחינוך יומיומי עיקש.

האותות והמופתים כשלו בחינוך העם בטווח הארוך "משה רבנו--לא האמינו בו ישראל, מפני האותות שעשה" (רמב"ם הל' יסודי התורה ח, א). מחויבות ומסירות אמיתית יגיעו אך ורק מתוך התמדה על כל ההלכה לפרטיה. "לא ברעש ה'" (מל"א יט, יא) רק מערכת ציונים מפורטת תביא לתוצאה הרצויה. ההלכה מקיפה אותנו, ובכך היא מחדירה לנו ערכים ומשמעות ומשפרת אותנו.

"כבדהו וחשדהו"

השמרן יחלוק על קביעת הליברל כי יש לסמוך בבטחה על תחושותיו של האדם. לא חסרות דוגמאות מההיסטוריה בהן צמחו זוועות בעקבות הסתמכות על מוסרו הטבעי של האדם גרידא, כגון הנאציזם והקומוניזם אשר גרמו למותם של מיליוני אנשים וצמחו מתוך הגות פילוסופית אנושית.

על פי השמרן, הגישה לתחושותינו האנושיות צריכה להיות בבחינת "כבדהו וחשדהו". אמנם יש לתת אמון באדם, אך אף פעם לא אמון עיוור. ישנו צורך עקרוני לבטל את האדם מתוך הסתכלות על הבורא, שהרי אם לא כן אזי האדם עובד את עצמו ולא את הבורא. על כן, ישאל השמרן את הליברל היכן הוא מבטל את עצמו למען המטרה על מנת להוכיח כי הליברל אינו רק מחפש דרכים להקל אלא פועל מתוך אידיאל.

עולם הזה

העולם הזה הינו חשוב מאוד ובעל משמעות רוחנית גדולה, ישנן בחינות בהן העולם הזה אפילו גדול מעולם הנשמות. ניתן למצוא לכך חיזוקים שונים, כגון העובדה שהתורה ירדה לעולם הזה, וכן תחיית המתים הינה בעולם הזה. בנוסף לכך אנו מתאבלים על המת שעזב את העולם הזה.

⁵ בכתיבת פרק זה נעזרתי רבות בספרו של הרב חיים נבון "הגדר הטובה" הוצאת "ידיעות ספרים" 2011.

⁶ כפי הנראה מרוח דבריו של הרב דסלר - יותר ממה שהנתינה באה בעקבות האהבה, האהבה באה בעקבות הנתינה. מכתב מאליהו, חלק א', קונטרס החסד עמ' 36.

הקב"ה יצר את העולם הזה וידע מה יוליד יום. הקב"ה העניק לנו את ההלכה מתוך היכרות מעמיקה עם העולם ועם הערכים שיתפתחו בו בעתיד. מכך שהקב"ה לא כלל בתוך התורה וההלכה את אותם הערכים המסוימים בצורה גלויה, ניתן ללמוד כי ערכם פחות ולפיכך אין לעצב את חיינו הרוחניים בהתאם אליהם.

לחדש בגבולות ערכי התורה בהתאם למציאות זה דבר אחד, אך הטענה כי יש להוסיף ערכים מעבר למה שהקב"ה העניק לנו במעמד הר סיני הינה בגדר יוהרה כיוון שהיא מתימרת לומר שאנו מוסריים יותר מה'.

מה גם שציפייה מעידה על אמון, על כן ההלכה מהווה הבעת אמון בעולם הזה. ההלכה מקיפה אותנו, חודרת לכל תחומי חיינו ומחלחלת פנימה, לכן היא מתעסקת בכל תחום, התורה היא תורת חיים.

"גדול מצווה ועושה"⁷

כנגד הטענה הרגשית-מוסרית הטבעית שלנו הגורסת כי המצוות החשובות הן דווקא אלה המיוחדות בערכן הרגשי סובייקטיבי כמו כיבוד אב ואם וכו', יטען השמרן כי האמת היא שדווקא למצוות הקלות והפשוטות כגון ציצית ותפילין ישנו ערך מיוחד, נורא קשה להתמיד בהן לאורך זמן, הן לא מספקות מבחינה ריגשית, על כן הן מבטאות מסירות אמיתית.⁸

ישנה מחלוקת עתיקת יומין איזו מהדרכים בעבודת ה' עדיפה - דרך האהבה או דרך היראה. האם השאיפה שלנו היא להתקרב לה' רגשית או שמא עלינו לאמץ דרך חיים אשר בה הקב"ה חפץ. את המחלוקת הזו ניתן להעמיד בשאלה מי גדול יותר, "המושל בנפשו" או "החסיד המעולה",⁹ המושל בנפשו הוא חסר הכישרון אשר הגיע ממצב שלילי מאוד למדרגה רוחנית בינונית ואילו החסיד המעולה נולד עם כישרון רוחני והגיע מבלי להתאמץ הרבה לדרגה גבוהה יותר, מחד גיסא החסיד המעולה נמצא במדרגה גבוהה בהרבה, ומאידך גיסא המושל בנפשו עשה דרך ארוכה יותר.

אנשי היראה יעדיפו את המושל בנפשו ואילו אנשי האהבה יעדיפו את החסיד המעולה. אנשי האהבה מעוניינים להתקרב רגשית לה', המעלה הגבוהה מאפשרת להם להתקרב לה', כפי שנביא קרוב יותר לה' מתלמיד חכם גם אם הוא נולד כזה ולא התאמץ כמותו. אנשי היראה מבטלים במידה מסוימת את עצמם, התחושה הסובייקטיבית שלהם אינה רלוונטית ולכן יתמקדו בה' ובלשרת אותו.

ההלכה היא מימוש היראה, "גדול מצווה ועושה". אנו חייבים קצת יראה אשר באה לידי ביטוי על ידי ההלכה, כך אנו מבטאים את קבלת עול מצוות ללא תנאי, זה שיבחר של בני"ב"נעשה ונשמע" על מנת לעבוד את ה' באמת ישנו צורך מסוים לבטל את עצמנו אל מול הגדולה הא-לוהית.¹⁰

הליברל לא תמיד חי כך, הכפיפות שלו להלכה אינה מושלמת. כי כאשר לליברל ישנו קושי בצורת התנגשות דתית - אידיאולוגית הליברל ינסה לגשר עליו בהגמשת ההלכה ולא בביטול התחושות האנושיות שלו.

האיפוק, הריסון והמסירות הם המאפיינים של איש היראה, ההלכה קשה ומייסרת, היא ההוכחה שאנו עובדים את ה' ולא את עצמנו, עושים זאת גם כשזה לא נוח לנו, לא מקיימים את ההלכה כי היא טובה, אלא כי צריך, זוהי יראת ה' אמיתית.

⁷ מסכת קידושין, לא, א.

⁸ רס"ג בספרו אמונות ודעות, מאמר שלישי, א', מסביר את ההבדל בין המצוות השכליות והשמעיות, אלה שניתן להבין אל מול אלה שלא, ומרחיב כי ערכן של המצוות שאין אנו מבינים הוא מצד המשמעת, עשייה של מצווה שאיננו מבינים מביעה את התמסרותנו לקב"ה.

⁹ הרמב"ם דן בשאלה זו בהקדמתו למסכת אבות "שמונה פרקים".

¹⁰ הרב חיים נבון 'הגדר הטובה' 87-85.

המורכבות הפורמלית בשינוי הלכתי

בעיה נוספת בשינוי הלכתי, היא העובדה ששינוי זה טומן בחובו יומרה לדעת יותר ממי שהעביר את אותה הלכה, מה שעלול להתנגש עם רעיון התמעטות הדורות,¹¹ על פיו ככל שעובר הזמן הכישרון הרוחני של גדולי הדור פוחת.

על מנת לשנות הלכה ישנו צורך שיתקיימו שלושה תנאים.¹²

1. הבנת טעמה הערכי של המצווה באופן מוחלט.
2. סתירה מהותית בין המצווה לערכה או לערכים תורניים אחרים.
3. השינוי ישרת בהכרח את הערך הגדול יותר.

התנאי הראשון – פרשני, השני – מציאותי, השלישי – ערכי. צריך ביטחון עמוק על מנת לדעת שמתקיימים באופן מוחלט שלושת התנאים.

קשה לומר בביטחון מלא שהבנו את טעם המצווה. הרמב"ם ב'מורה נבוכים' מפרט את טעמי המצוות, ובמקרה (או שלא) דווקא חלק זה הוא יצירתו שהתיישנה הכי מהר.¹³ קשה לנתח באופן אבסולוטי את כוונתו של הקב"ה, בלי זה לא ניתן להתקדם. כיוון שכמעט ובלתי אפשרי לדעת את כוונתו של הקב"ה במדויק, וזהו תנאי הכרחי לשינוי ההלכה נראה כי יש כאן פרדוקס אשר מונע מאיתנו מלשנות את ההלכה. ניתן לשער מהי הכוונה על מנת לעזור לעצמנו לקיים את ההלכה אך לא להכריע ע"פ זה.

נניח ונדע בוודאות את כוונתו של ה' שהרי הקב"ה מפרט את טעמן של מצוות מסוימות בתורה. שלמה המלך, החכם באדם, ידע מה הסיבה להגבלות על המלך שהרי היא כתובה במפורש בתורה¹⁴ ובכל זאת, טעה בהערכת השפעת השינוי על המציאות וחטא.

לכן, גם כאשר משנים, יש לעשות זאת לאט ובמתירות, לבדוק את ההשלכות לפני שנמשיך, יש לטבול את הבוהן לפני שקופצים למים.

עד עכשיו עסקנו בשני התנאים הראשונים, נעבור לשלישי אשר עשוי להתברר כמורכב מכולם, איך נדע להכריע בין ערכים ועוד לומר בוודאות כי זה הוא רצון ה' – הרי קביעות אלה הן סובייקטיביות, לא אמפיריות וא-רציונליות, ישנה סכנה שנושפע מרוח הזמן ו"נאנוס" את התורה על פי תפיסתנו.

אנו צריכים לעצב את ערכינו לפי התורה, ולא את התורה ע"פ הערכים שלנו.

נצחיות התורה וארעיותם של הערכים

עתה השמרן יעזוב את השאלה האם טכנית יש לנו את הכלים ההלכתיים לשנות. ויאמר, שאפילו אם נצא מנקודת הנחה שאכן ניתן לשנות, עדין צריך לשאול את עצמנו – האם אנחנו בכלל רוצים לשנות?

כפי שהוכחנו, קיום מצוות שאיננו מבינים את טעמן מחזק אצלנו את היראה, מבטא את התמסרותנו לבורא ומחדיר בנו משמעת. ע"פ הרמב"ם למצוות ישנו טעם כללי אך לא לפרטיהן,¹⁵ על פי שיטתו, הסיבה לפרטי המצוות היא קבלת עול מלכות שמיים, התמסרות.

¹¹ מקורות לרעיון התמעטות הדורות ניתן למצוא במסכת שבת קיב, ב, עירובין נג, א.

¹² מובא בעלון 'שבות' גיליון 15 – מאמר "המוטיבציה לשינויים בהלכה" של הרב חיים נבון.

¹³ הרמב"ם בפרק השלישי במורה נבוכים מנתח את טעמי המצוות ומסביר טעמן של מצוות רבות על רקע כת ה"צאבה" העתיקה, בדיעבד התברר כי הצאבה הינה זיוף היסטורי ששימש את תושבי חרן כתירוץ שלא להתאסלם. כפי שמציג הרב חיים נבון ב'הגדר הטובה' עמ' 119-121.

¹⁴ ראה דברים יז, יד-כ.

¹⁵ "וכל מי שמעסיק עצמו לדעת בהמצאת טעמים לאחד מן הפרטים הללו, הרי הוא הווה הזיה גדולה" (מורה נבוכים, ח"ג פרק כו) דהיינו ע"פ הרמב"ם יש טעם למצווה אך לא לפרטיה, לדוגמא יש עניין לקורבנות אך אין הבדל בטעם בין הקרבת פר לשעיר.

באופן כללי, התפיסה השמרנית מתאפיינת בצניעות גדולה הנובעת מתחושת יראה וכפיפות מוחלטת כלפי ה' - בהתאם להתמקדותו של השמרן באל ופחות באדם. כפועל יוצא הוא פחות גמיש כאשר הוא מפרש את התורה. אחד מהטיעונים אשר ינבעו מאותה צניעות הוא שההלכה היא של הקב"ה ועל כן ערעור על ההלכה מבטא ערעור על ה'. לכן, תגובה ראשונית בריאה לשינוי, צריכה להיות התנגדות טבעית המלווה בבירור נלווה. צריכה להיות סיבה טובה מאוד כדי שנחשוב לשנות את ההלכה.

התורה היא נצחית, הערכים מתחלפים.¹⁶

סיכום טיעוני השמרן

1. למעשים ישנו ערך מלבד היותם ביטוי לעקרונות.
2. אנושיותו של האדם יכולה להתברר כשלילית.
3. הקב"ה ידע איך תיראה המציאות בעתיד ובכל זאת נתן לנו את ההלכה בצורתה האוטנטית, לכן אל לנו מלשנותה.
4. ההבנה שהאדם הדתי אינו יכול להבין הכל היא מרכיב חיוני בעבודתו את ה'.
5. ערכים אנושיים משתנים במהירות די גבוהה, אם נתאים את התורה לערכי הווה נמצא עצמנו משנים ומעוותים אותה ללא הרף, עלינו להגדיר את התורה כנקודה ארכימדית בה אין לגעת כיוון שהיא הדבר הוודאי היחיד שברשותנו.

הגישה הליברלית

עתה אציג בפניכם בקצרה את עיקרי התפיסה הליברלית וכמה מטיעוני המרכזיים של הליברל:¹⁷

ליברליות כסברה¹⁸

הקב"ה יצר את העולם ורק 2448 שנה לאחר מכן הוריד את התורה לעולם, מכך ניתן ללמוד כי לעולם ישנו ערך גם ללא התורה. כפי שכולנו מכירים את האמירה "דרך ארץ קדמה לתורה" כך שדרך ארץ צריכה להגיע קודם (כרונולוגית), דהיינו שישנו ערך לאדם גם ללא התורה. אם הקב"ה יצר אותנו ניתן לומר כי הערך אשר אנו צריכים ליחס לאדם הוא אלוהי. הקב"ה ברא אותנו עם מערכת מוסרית מורכבת על מנת שנשתמש בה, אם לא נוציא אל הפועל את היכולת הזו שה' חנן אותנו בה אז אנו בבחינת חוטאים.

ליברליות כחדשנות

נקדים ונזכיר, שהחדשן רואה את התורה כמקור הבלעדי אך חושב שצריך להתאימה למציאות. החדשן אינו רואה בערכי המציאות עצמם ערך מהותי. הליברל לעומתו מחבר את ערכי המציאות למציאות, וסובר שיש להם ערך עצמי מהותי.

¹⁶ טענה זו ניתן למצוא גם בספרו של ד"ר דניאל שליט "אור שבעת הימים" עמ' 18-19. הוצאת "תואי" 1998. דניאל שליט הינו ד"ר לפילוסופיה אשר חזר בתשובה ועוסק בכתביו במפגש בין התרבות היהודית לתרבות העולם ובנושאים הגותיים רחבים.

¹⁷ בפרק זה נעזרתי רבות בין השאר בספרו של מיכה גודמן "חזרה בלי תשובה" הוצאת "כנרת זמורה-דביר" 2019. מיכה גודמן הוא דוקטור למחשבת ישראל ומחבר ספרים בתחום המחשבה היהודית והישראלית.

¹⁸ נזכיר כי הליברל בו אנו עוסקים אינו מה שקרוי בפי העם 'דתי לייט', כלומר, אדם שמחויבותו הדתית מוגבלת. אלא, דתי שמאמין בתפיסה דתית ליברלית אידיאולוגית חסרת פשרות.

כדי לשכנע את החדשן, ייטען הליברל כי הליברליות היא בעצם חדשנות. משום שלדעת הליברל לא ניתן לחלק בין הערכים למציאות, דהיינו, הסיבה בגינה הוא שואף לשלב את עולם הערכים שלו בתורה היא כיוון שעולם הערכים תלוי במציאות.

כנגד טענתו של החדשן כי לא ניתן לראות בהיסטוריה שינוי הלכתי בעקבות ערכים כלליים, ישיב הליברל שלאורך ההיסטוריה, הערכים אשר הובילו את האנושות היו די קבועים, עד שהגיעה תנועת ההשכלה ועשתה מהפך ערכי בעולם. וכיוון שכך שינויים ערכיים לא יכלו לבוא לידי ביטוי בפסיקת הלכה מחודשת.¹⁴

ניתן לומר כי ערכי ההווה מהווים נגזרת של המציאות, ולפיכך מי שלטענתו ההלכה צריכה להתאים ולהגיב למציאות על מנת שנקיים אותה בצורה טובה יותר צריך לומר דבר דומה גם על הערכים.

בנוסף לכך שהערכים השתנו, האנושות הפכה למוסרית יותר, פעם כאשר המצב המוסרי בעולם היה ירוד, לא הייתה ברירה אלא לשאוב את כל המוסר שלנו אך ורק מהתורה. כיום לעומת זאת, כאשר הרמה המוסרית האנושית במצב טוב יותר בשל השכלה, יש לשלב את עולם הערכים שלנו עד כמה שניתן בתורה (בגבולות הכלים ההלכתיים שיש לנו כמובן), על מנת ליצור חפיפה רחבה כמה שיותר בין העולם הדתי לעולם המוסרי שלנו.

ליברליות כשמרנות

בעת העתיקה, היה ברור לכולי עלמא כי התורה היא מורת הדרך שלנו, הן בצד ההלכתי והן בצד המוסרי, התורה היוותה מקור בלתי מעורער לשני הרבדים. כאשר נדחקנו לגלות לא הייתה לנו ברירה אלא להתמקד ברובד אחד של התורה, בהינתן והצד המוסרי של התורה איננו ייחודי רק לתורה אלא נמצא גם בדתות אחרות.¹⁹ לא היה מנוס מלבחור להתמקד בצד ההלכתי, שהרי אלמלא זאת ככל הנראה התורה לא הייתה נשארת איתנו עד היום כפי שהיא, היינו סובלים מהתבוללות כבדה בהרבה ושואבים את עקרונותינו המוסריים ממקורות אחרים (כפי שניתן לראות ביהדות הרפורמית כיום).²⁰

בעצם טענת הליברל היא שהוא איננו יוצר קשר בין הדת לעולם הערכים שלנו אלא משקם אותו, הקשר בין הדת למוסר הוא טבעי. לפיכך מתבררת הטענה הזו כדרמטית, כי היא מתיימרת להפוך את המטבע, ולהגדיר שהקשר של ההלכה לעולם הערכים החיצוני מהווה חלק מהותי מהאונטיות שלה. על בסיס טענה זו, יכול הליברל אף לטעון כי הוא מתיימר להיות שמרן, בכך שהוא מנסה לשמר ולשחזר את הקשר בין התורה לערכי המציאות.

כלי זמני להישרדות

הליברל יסכים כמובן, שהשמרנות, ההקפדה ההלכתית והבידול מהגויים הם ששמרו על היהדות בגלות. הוא יטען כי חז"ל עיצבו את היהדות על מנת למקסם את סיכויי ההישרדות של עם ישראל (בהתאם לחשש השמרני מהתנתקות מהמקורות). וכך נוצרו סביב היהדות מנגנוני הגנה שונים, חלקם הלכתיים וחלקם אמוניים.

על פי הליברל, ההצלחה בשימור היהדות היא היא הבעיה שלה, כיוון שהשאיפה לשימור היהדות הפכה עם הזמן למטרת היהדות העיקרית מה שהוביל לפרדוקס. מטרת היהדות המקורית היא להיטיב ע"י קידוש שם שמיים בעולם, אך בגלות נוצר צורך זמני להתמקד בהישרדות על מנת לשוב בעתיד

¹⁹ דוגמא לכך מופיעה בטיעון הבא.

²⁰ פסקה זו מנוגדת לכאורה לטענה שהופיעה בטיעון הקודם, אך הן מדברות על תקופות שונות וממילא לא קשות זו על זו. בתקופת המקרא התורה יכלה להיות מקורות המוסר הבלעדי ואילו במאות השנים האחרונות ניתן לשאוב רעיונות מוסריים ממקורות נוספים.

ולהיטיב לעולם. נראה כי בשל הצלחתה של היהדות במשימת שימורה היא איננה מצליחה להתנתק ממטרתה הזמנית ולחזור ולהתמקד במטרתה המקורית.

הבעיה היא שהאיומים הזהותיים של היהדות גרמו לה להתעסק רק בשימור וככל שהאיומים גברו כך מנגנוני ההגנה של היהדות הפכו למרכיב עיקרי יותר ביהדות עד שכמעט ונראה שזו בעצם מטרת היהדות.²¹

הקמת מדינת ישראל הינה תפנית ליהודים וליהדות, היא משמשת מקלט פיזי ליהודים ומקלט מההתבוללות, כך היא בו-זמנית מגנה על היהודים מהסביבה המתנכלת להם ומהסביבה המקבלת אותם ומאיימת לפורר את זהותם.

גם יהודי שמרוחק מהיהדות ככל הנראה לא יגיע לכדי התבוללות, המשמעות היא, שבעדינות אפשר להתחיל לקלף מהיהדות את מנגנוני ההגנה הגלויים שמשבשים אותה. בארץ אפשר למעט בשאלה איך לשמר את היהדות, ולהרבות בשאלה מהי התכלית שלה. אם הגלות שיבשה את היהדות, אז הציונות עשויה להיות הזדמנות לתיקון בשבילה.

אז מהו בדיוק השיבוש עליו מדבר הליברל? – הדבר קשור ליחס בין שני תחומים שעליהם התורה מצווה, הפולחן והמוסר.

אחד ההבדלים המהותיים בין מצוות מוסריות לפולחניות הוא שהמוסר אוניברסלי והפולחן ייחודי, המוסר לא מייחד אותנו, הוא אינו יהודי אלא אנושי, הפולחן לעומת זאת כן. כשאני קם באוטובוס לאדם זקן אני לא מתייחד כיהודי טוב, אלא כאדם טוב, גם בודהיסט טוב היה עושה את זה. יחד עם זאת, ציצית, קידוש ושמירת שבת הם ערכים שרק יהודים מקפידים עליהם.

על פי הנביאים, הרגישות המוסרית חשובה מקפדנות פולחנית, "כי חסד חפצתי, לא זבח".²² הגלות יצרה מצב שבו סדר העדיפויות היהודי אינו תואם את סדר העדיפויות הנבואי.

השמרנות בגלות אכן הייתה נצרכת, ניתן לראות הוכחה לכך ביהדות הרפורמית, יהודי אמריקאי כיום, המתחנך על העובדה שהחלק החשוב ביהדות (המוסר, לשיטתם) לא בלעדי ליהודים יתקשה להישאר יהודי. על מנת לייצר מחוייבות ליהדות שתביס את פיתוי ההתבוללות צריך לחנך לכך שפסגת החיים היהודים היא הפולחן הייחודי רק ליהודים.

במילים אחרות, המיזוג של גלות ומודרנה הוא מיזוג קטלני עבור מי שמעוניין לממש את סדר העדיפויות הנבואי. לכן, מדינת ישראל היא ההזדמנות של היהדות, המדינה יכולה להוות מרחב צמיחה בטוח לדתיות שממקמת את המוסר מעל לפולחן בלי לאיים על המשכיותה של היהדות, דווקא ההתבוללות מהאנושות מאפשרת את הגילוי הדתי המחודש של האנושיות.

הדיכוטומיה שתיארתי היא גלוייה, יש יחסי גומלין ישירים בין פחד לשמרנות, כשם שפחדים פיזיים מובילים לתוקפנות פיזית כך גם פחדים זהותיים מובילים לתוקפנות זהותית. דתיות שנעדרת ביטחון עצמי היא נבהלת ומסתגרת.

המסקנה היא, שככל שהיהדות תהיה יותר בטוחה בעצמה כך היא תוכל להתנתק מסדר העדיפויות הגלוי ולשוב לסדר העדיפויות התנכ"י.

התמקדות באדם

²¹ ראה עוד אורות התורה א, ג על התכווצותה של תושב"ע בגלות בניגוד לאידיאל.

²² הושע ו, ו. ראה עוד ישעיה א, יא-יז, ירמיה ז, ד-ה.

ליברליזם נגזרת מהמילה הלטינית Libertas – חירות, חופש. החופש המדובר בליברליות היהודית מתבטא ע"י נתינת מקום רב יותר לאדם.

על מנת להוכיח את הצורך לתת מקום רב יותר לאדם הליברל ייעזר לדוגמא בסוגיית "כלה נאה וחסודה": "כיצד מרקדין לפני כלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא. בית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה".²³

יש כאן דילמה הלכתית לא פשוטה, אדם מגיע לחתונת חברו, ופתאום חברו שואל אותו מה הוא חושב על המראה החיצוני של אשתו הטרייה, המקרה מסתבך כאשר לדעת החבר אשתו הטרייה של החתן אינה יפה כלל. מחד ישנה החובה לדבר אמת ומאידך, את החשיבות של שלום הבית בעולם היהודי, מה עליו לעשות? ישקר ויסתכן בפגיעה בביטחונו האישי של החתן, מה שעלול להוביל לפגיעה בקשר ההולך ונרקם של הזוג הטרי? או שמא ישקר ויחטא לאמת?

יש כאן התנגשות קלאסית בין שני ערכים, ערך האמת אל מול שלום הבית. בית שמאי מביאים לשיטתם חיזוק מנצח: "מדבר שקר תרחק"²⁴ ציטוט מפורש ממקור מקראי. לכאורה אם בית הלל לא יביאו פסוק נגדי, הדין אמור להיות מוכרע לשיטת בית שמאי.

אלא שבית הלל עושים דבר מפתיע ולא צפוי, "אמרו להם בית הלל לבית שמאי: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו."

בית שמאי מסכימים לבית הלל כי אדם הפוגש בחברו לאחר שחזר מן השוק ועשה עסקה לא משתלמת ראוי שישבח את העסקה ולא יגננה, זו דרכם של בני אדם ולפיכך בית הלל עושים היקש בין שני המקרים וסוברים כי צריך לשבח את הכלה. נוצר כאן מאזן לא צפוי, בית שמאי מצטיידים בראיה מן הפסוקים, ולעומתם בית הלל מביאים לשיטתם תחושה מהחיים של האדם הפרטי, והלכה כבית הלל.

נראה כי בית הלל רואים ערכים אנושיים כשיקול משמעותי שיכול לעמוד כנגד הוכחות מקראיות, ולפיכך נותנים מקום רב יותר לאדם ומקנים ערך אלוהי לתחושותיו. על כן לשיטת הליברל, כאשר השמרן פוסק הלכה כבית הלל, הוא באופן פרדוקסלי הולך כפסיקת בית הלל, אך ע"פ תפיסת העולם של בית שמאי.

החסידים

הליברל יכול לאמץ לעצמו כמקור לחיזוק את החסידים, החסידים סוברים כי הקב"ה יצר את המציאות, לכן המציאות מהווה צורת ביטוי שלו ולפיכך יש להתייחס למציאות כדבר ה' (בדומה לסברת הגישה הליברלית).²⁵

סיכום טיעוני הליברל

1. הקב"ה ברא את האדם לפני התורה ונתן לו להתפתח בלעדיה, מכך ניתן להסיק כי לאנושיותו של האדם יש ערך אלוהי.
2. ערכי המציאות מהווים נגזרת של המציאות ולפיכך הטוען כי יש להתאים את התורה למציאות (החדשן), צריך להתחשב גם בערכי המציאות.
3. הקשר בין האנושיות להלכה הוא טבעי והתנתק בגלות, יש לשקם אותו.

²³ כתובות טז, ב.

²⁴ שמות, כג, ז.

²⁵ המתנגדים אשר חולקים על החסידים סוברים כי אם נתייחס למציאות כאלוהות נגיע לעבודה זרה או, ע"פ פרשנות אחרת, הגישה המתנגדית סוברת כי הקב"ה יצר את המציאות והתנתק ממנה. יש שיגידו שהחסידים דומים יותר לחדשנים אך כפי שאמרנו בטיעון השני, הליברל מחבר בין ערכי ההווה למציאות.

4. הניתוק בין ההלכה למוסר היה הכרחי בגלות, משעלינו לא"י והקמנו מדינה יהודית יש להחזיר את המצב לקדמותו.
5. בית הלל מייחסים חשיבות רבה לאנושיותו של האדם, המתיימרים לנהוג כבית הלל צריכים לעשות זאת גם.
6. הליברל יכול לתלות מקור בחסידים אשר מתמקדים בהתגלות ה' במציאות.

הגדרת הצדדים והמחשת הפערים

כפי שטענתי במבוא, לדעתי המחלוקת בין הציבור הדתי להנהגה הרוחנית היא מחלוקתם של השמרן והליברל. כאשר ההנהגה הרוחנית תופסת את צד השמרן, ואילו הציבור הדתי את צידו של הליברל.

טענה זו גם הגיונית. נראה לומר כי ההנהגה הרבנית, בהיותה האמונה על המסורת, באופן טבעי מחוברת יותר למקורה של ההלכה ולאונטיות שלה. לעומתם, הציבור שמושפע וחשוף יותר לתרבות ולעולם החיצון, מסתבר לומר שיישאף למזג את שני אלה, התרבות והמסורת, יחדיו על מנת ליצור סינתזה מסוימת ולהצליח לחיות את שניהם יחד.²⁶

לדעתי ניתן לראות את הפערים המדוברים בארבעה נושאים מרכזיים בחיינו:

1. מעמד האישה
2. חברה מעורבת
3. יחס לאומות העולם
4. יחס לקהילת הלהט"ב

בכל אחד מהנושאים הנ"ל ניתן לראות פער מסוים בין מנהג הציבור ותפיסתו הדתית, לפסיקה ההלכתית או תפיסתם של רוב רובם של הרבנים.

אנסה להדגים את הפער, כמובן שדוגמאות - בהיותן פרטיות ונקודתיות, מוגבלות ביכולתן להמחיש תפיסות של ציבור שלם. אך אעפ"כ אנסה לבחור דוגמאות שימחישו את הפערים בצורה טובה ככל האפשר לדעתי. כשנעמוד על אותם פערים נקודתיים בדוגמאות ננתח אותם ונסה להסיק מהסימפטומים את הפער השורשי העמוק.

באופן כללי כמובן שגם לשמרן לא תהיה בעיה לשנות הלכה על בסיס שינוי ערכי, במקום בו זה יביא ל"חומרא" הלכתית. הוויכוח מתנהל במקומות בהם הדרישה לשינוי הלכתי היא ל"קולא" או לביטול פסיקות של רבנים מהדורות הקודמים.

הגישה הרווחת בהנהגה הרבנית היא שיש עניין גדול מאוד להיזהר בארבעת הסוגיות שהזכרנו. יש צורך להתרחק מגויים, להדיר במידה מסוימת אנשים מקהילת הלהט"ב. יש להפריד כמה שניתן בין גברים לנשים בחברה על מנת לשמור על עקרונות הצניעות וטהרת המשפחה ולהיזהר משינויים דרסטיים במעמד האישה.

ומנגד, נראה כי תנועת הנפש של הציבור הינה הפוכה. בהתאם לתפיסת המוסר הכללי הנפוצה בימינו, ניתן לראות כי הציבור מתמקד בעובדה שהאדם נברא בצלם ולכן שואף לאהבה וקירבה גם כלפיי הגויים וגם כלפיי להט"ב. אפשר לומר שבציבור הדתי יש מגמתיות לכיוון הערוב של הגברים ונשים.²⁷

²⁶ גם לשיטת הטוענים כי הרבנים לא בהכרח אחראיים על המסורת, ניתן לומר כי השמרנות שלהם נובעת ממקום של השפעת נגד להשפעה של התרבות על הציבור.

²⁷ את דברים אלו ניתן לדעתי לראות באופן די מובהק בחיי היומיום שלנו ולפיכך לא אנסה להוכיח אותם, הרחבה תהינה בדוגמא הבאה.

הסוגייה שלטעמי ממחישה את טענתי בצורה הטובה ביותר, הינה סוגייה הנוגעת גם למעמד האישה וגם לעניין החברה המעורבת, והיא סוגיית גיוס הנערות הדתיות לצה"ל. בעוד שנראה כי רובם המוחלט של הרבנים מתנגדים באופן מוחלט לגיוס נערות לצה"ל,²⁸ המציאות בפועל היא שאחוז הבנות הדתיות אשר מתגייסות לצה"ל הולך ועולה במהלך השנים.²⁹ לא רק זאת, אלא שחלק גדול מאותן בנות אשר מתגייסות לצה"ל רואות זאת לא ככשל, כי אם כחובה מוסרית דתית ורוחנית.³⁰

מובן ששורש המחלוקת הוא ערכי ואילו טיעונים הלכתיים פורמליים ניתן לומר לכאן ולכאן.³¹ לכן, ברור לכל כי הפולמוס מתנהל ברובד העקרוני, והמהותי. כיוון שכך, דוגמא זו ממחישה בצורה טובה למדי את הדיון העקרוני בין הליברל לשמרן, וליתר דיוק בין הציבור להנהגה הרוחנית.

החשש השמרני הוא, שגיוס נערות לצה"ל יפגע באופן ישיר ומהותי בערכי הצניעות, קדושת המחנה וטהרת המשפחה, שהם ערכים יסודיים ביהדות. חשש נוסף הוא מאווירה מתירנית ומינית, המאפיינת - לדעת רבים, את הציבור הרחב ככלל ואת מסגרת השירות הצבאי בפרט.

לעומתם, הבנות המתגייסות עושות זאת כיוון שהן רואות ערך דתי במימוש ערך השוויון, הסולידריות, ההעצמה הנשית והשאפה לתיקון חברתי. יציאתן של נשים לתפקידים משמעותיים בצבא ובחברה, משקפת תהליכי עצמאות ומעורבות גוברים והולכים של נשים במרחבי העשייה והפעילות הציבוריים. תהליך זה מנוגד למקומן המסורתי של הנשים, שהתמצה בעבר בעיקר בתפקידי ההורות והזוגיות.

אותו התיקון, לדעת הליברל, הוא לא רק חברתי אלא דתי ורוחני. לשיטתו, אדם וחווה נבראו שניהם "בצלם", שניהם היו שווים. הראיה לדבר היא העונש שקיבלה חווה, "והוא ימשול בך", משמע שלפני כן האישה משלה בגבר או לכל הפחות הייתה שווה לו. לכן כיום, בעוד השמרן רואה את גיוס הנשים הדתיות לצה"ל ונחרד לאור המרד במסורת, הליברל עומד מתוך אמונה כי תנועה זו היא חלק מהתיקון לחטא אדם וחווה³² על היבטיו המוסריים והדתיים.³³

יש שיראו בכך מסממני גאולה. הדבר זוכה לביטוי מפורש כמעט בחזון של ירמיהו: "שובי בתולת ישראל שבי אל עריך אלה... כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר".³⁴ שני התהליכים הללו גם יחד הושפעו ומושפעים כמובן גם מהתרחשויות גלובליות, אך אין בכך כדי לטשטש את מהותם כתהליכים של תחיה פנימית ושל התחדשות לאומית ורוחנית.

אך לא רק סוגיית מקומן של נשים בחברה מוטלת כאן על הכף, אלא גם מגמת פניה של החברה הציונית-דתית כלפיי חלקים אחרים של החברה הישראלית. האם פניה להיבדלות ולהתכנסות בתוך המסגרות המגזריות (נטייה אשר מזוהה באופן מובהק עם הזרם השמרני), או שמא פניה להשתלבות

²⁸ פניני הלכה העם והארץ, ד, יא.

²⁹ עלייה של למעלה מ-9 אחוזים בגיוס נערות דתיות לצה"ל בין השנים 2007 ל-2016. אריאל פינקלשטיין, 'החברה הדתית-לאומית בנתונים' עמ' 259-262.

³⁰ מחקר פנימי שנערך לאחרונה בתוך החמ"ד, העמיד בפני הבנות המתגייסות את השאלה מדוע הן מעוניינות להתגייס? - והראה שתי תשובות מרכזיות בקרב הבנות. הסיבה הראשונה היא, שיותר ויותר בנות רואות בשירות צבאי מצע למימוש אידיאולוגי דתי משמעותי יותר מאשר בשירות לאומי. הבנות טוענות כי לא רק שאין חשש להתקלקל בצבא, אלא שהן אף יכולות לקדש בצבא שם שמים. אריאל פינקלשטיין 'החינוך הממלכתי-דתי, תמונת מצב, מגמות והישגים' עמ' 42.

³¹ מאמר העוסק בפולמוס זה ניתן למצוא באתר רבני בית הלל, מאמר בשם - 'שירות משמעותי לנשים בשירות לאומי ובצה"ל - חוות דעת רבני בית הלל'.

³² ניתן לראות גם כי עונשה השני של חווה "בעצב תלדי בנים" (בראשית, ג, טז) הולך ופוחת לאור המצאת האפידורל וגם בכך יש מימד של תיקון חטא האדם הראשון.

³³ רעיון זה ניתן למצוא בספרו של שליט "אור שבעת הימים" עמ' 46-47.

³⁴ ירמיהו לא, כ-כא.

ולמעורבות במרחב החברתי והתרבותי הכללי ולהשפעה עליו (הנובע מתוך מבט רוחני על המציאות ומשמעותנו בתוכה - בדומה לתפיסת הליברל).

לסיכום, הפולמוס בנושא גיוס נערות לצה"ל מהווה המחשה של הפער היסודי העומד בין תפיסת הציבור (שנוטה לצד הליברלי) לבין ההנהגה הרבנית (המצדדת בגישה השמרנית). כאשר הציבור שואף למוג את עולמו הערכי עם עולמו הדתי ואילו ההנהגה הרוחנית מנסה לשמור על צורתה המקורית של התורה מפני שינויים.

סיכום ותזה אישית

כפי שראינו, לכל אחד מהצדדים ישנם טיעונים שלו, כמובן שישנם טיעונים נוספים לכל שיטה אותם נמנעתי מלהביא. בנוסף, כמובן שלכל אחד מן הצדדים יש הרבה מה לומר ולטעון כנגד טיעוני הגישה ההפוכה, אך עימות בין שתי הגישות איננו מטרתי כאן, אלא בעיקר להציג את העימות ואת הפער בין שתי הגישות, במטרה לנסות ולגשר על התסכול הנובע ממנו, על מנת שנלמד לחיות לצד הקושי.

כפי שהוכחנו, ניתן להעמיד את הפערים שבין הציבור הדתי להנהגה הרבנית במחלוקת השמרנית - ליברלית. כעת ננסה לראות מה ניתן ללמוד מהעובדה שיש מקום לשתי הגישות הללו ביהדות.

כדי להבין את הנקודה, נצייר לעצמנו מציאות על פיה גם הציבור וגם הרבנים מצדדים יחדיו בגישה הליברלית. מה יקרה בחברה שכזו? - הגישה הליברלית מגדילה את ערכו של האדם, ולכן על פי תפיסת השמרן, ככל שיעבור הזמן, חברה זו תתרחק עוד ועוד ממקורותיה. כלומר, כיוון שהיא תתמקד באדם ולא באל, לבסוף תתנתק ממקורותיה. לדעתי דוגמאות טובות לכך ניתן לראות בנצרות של ימינו או אפילו ביהדות הרפורמית, בכך שדווקא מתוך זיקתם הראשונית לתנ"ך לבסוף הן זנחו אותו.

לאחר שפסלנו את התזה שלנו, ננסה ליצור לה מעין אנטי-תזה, חברה המושתתת על עקרונות השמרנות. בחברה הזו גם הציבור וגם המנהיגים הרוחניים משתייכים לגישה השמרנית, מה יקרה בחברה הזו על פי שיטתו של הליברל? - חברה כזו מבטלת את האינדיבידואל וממילא היא עלולה להפוך למנותקת, אלימה ואף אכזרית כאשר היא מנסה להגן על מה שהיא מאמינה בו, ולבסוף אף תכשל בניסיונה לשמור על האותנטיות של התורה, בשל איבוד מאסיבי של צעירים מן הקהילה. לעניות דעתי דוגמאות טובות לכך ניתן לראות בצורה מובהקת באסלאם של ימינו או אפילו בזרמים חרדיים קיצוניים.

שתי הגישות, השמרנית והליברלית, נובעות מפחד. החרדה של הגישה השמרנית היא קיומית, ולעומתה החרדה של הגישה הליברלית היא המוסרית. לכאורה, כל אחת מהגישות בוחרת להתמקד בחרדה אחת ומזניחה את השנייה, מתוך מחשבה כי לא ניתן להתמודד עם שני הפחדים יחד. אם כן, כפי שהצגנו, אף אחת מהגישות לא מצליחה להתמודד עם אף אחד מן הפחדים ולבסוף נכשלת במימוש שאיפותיה שלה.

כפי שראינו, הגישה הליברלית שמתמקדת בעקרונות ובערכים מאבדת את הקשר אליהם ככל שעובר הזמן, ואילו הגישה השמרנית אשר מתמקדת בשמירה על ההלכה ומורשת העבר הופכת למנותקת מחיי ההווה, ומאבדת מאמינים ככל שעובר הזמן.

לדעתי יש עניין רב בשתי הגישות, וניתן לראות זאת גם במקורות. ניתן להסתכל על הקב"ה בשני אופנים, הראשון הוא בורא - הקב"ה בורא את המציאות ולפיכך יש למציאות סגולה אלוהית. האופן השני, הוא לראות את הקב"ה כמורה אשר נותן לנו שלל ציוויים.

הגישה הליברלית מתמקדת בבורא, ואילו הגישה השמרנית רואה בה' יותר מורה. לטענה כי לשתי הגישות יש מקום ביהדות ניתן למצוא חיזוקים רבים. לדוג' בקריאת שמע, הברכה הראשונה הינה "יוצר המאורות" שם בא לידי ביטוי הצד הבורא של ה', ואילו הברכה השניה הלא היא "אהבת עולם" בה הקב"ה מורה לנו לשמור את חוקיו ומשפטיו. דוגמא נוספת היא בתורה, בחומש הראשון, חומש

בראשית, הקב"ה יוצר את המציאות ולכן הוא בורא. בחומש שמות ה' מצווה אותנו בציוויים רבים ולפיכך הוא מורה.³⁵

ניתן לראות תופעה זו גם בשמותיו של ה'. רגילים אנו לומר שהמילה ה' מייצגת את מידת החסד של ה', ואילו המילה א-לוהים מייצגת את מידת הדין. ניתן לעשות אבחנה נוספת, א-לוהים הוא צידו היוצר של הקב"ה (לכן למשל – "בראשית ברא א-לוהים"³⁶) וה' מצביע על תפקידו כמורה דרך ומלמד תורה (ועל כן, למשל – "וירד ה' על הר סיני"³⁷).38

אחד מעיקרי היהדות הינו אחדותו של הקב"ה, משמע, ששני הצדדים אותם הצגתי נובעים מאותו אחד יחיד ומאוחד, ולכן צריכים אנו ללמוד מאחדותו ולנסות ולאחד בין אותם שני רבדים.

אז איך נעשה זאת?

עכשיו, לאחר שהבנו שלא ניתן לבחור בגישה אחת באופן אבסולוטי, משום שנראה כי שני החששות, הן השמרני והן הליברלי התבררו כמוצדקים, ולא רק כך, התברר כי אף אחת מהשיטות לא הצליחה להתמודד אפילו עם חששה שלה כיוון שכל אחד מהוויתורים כולל בתוכו ויתור על המציאות השלמה. נבין כי אנו חייבים למצוא דרך שלישית, לחיות בסנינתזה, שילוב של שתי הגישות מתוך הבנה שהן מאזנות אחת את השנייה.

לדעתי אלה המאפיינים של היהדות האורתודוקסית של ימינו. רק כך, באמצעות השוני המהותי בין ההנהגה הרוחנית לציבור הדתי ניתן לשמור על איזון, לא ע"י מירכוז של שני הצדדים אלא באמצעות אחיזה בשתי הקצוות יחד. לכן לדעתי, המצב הנוכחי כאשר ישנו פער מובהק שלעיתים קרובות עלול להיות מתסכל הינו חיובי, אידיאלי ומלכתחילה, זה רצון ה'.³⁹ רק כך הדת יכולה מחד גיסא להתפתח ולשמור על רלוונטיות ומאידך להישאר קשורה למקורות ולשמור על אותנטיות.⁴⁰

מאפיין חיובי לגישה זו הוא בכך שהיא מגשרת ומחברת את שתי הגישות. מחד גיסא יש לה את הפתיחות של הליברל על פיה יש ללמוד מהמציאות ולהכניס ערכים מההווה ליהדות, ומאידך בגישה זו ישנה הצניעות המאפיינת את הצד השמרני, נוכל לגייס צניעות זו על מנת לטעון כי גם לשונים מאיתנו יש ערך והמציאות אינה שלימה בלעדיתהם.

ישנה הווא אמינא לטעון כי עדיף שכולם יהיו מכוונים באופן מדויק וידעו כמה שמרנים וכמה ליברלים עליהם להיות. הנהגה כזו מתאימה ליחידים, כדוגמת הנביאים, אשר יודעים את רצונו של הקב"ה בדיוק, אך לדעתי דווקא ע"י השוני נוצרת הסינתזה הטובה ביותר.⁴¹ כאשר כל יחיד הינו שלם ממילא ערכו של החיבור בין בני האדם פוחת, כיוון שאין לאדם צורך אמיתי בחברו.⁴²

³⁵ אבחנה מעניינת היא שבשני המקרים דווקא הבורא הוא זה שמופיע קודם.

³⁶ בראשית, א, א.

³⁷ שמות, יט, כ.

³⁸ היהדות מניחה גם את מידת הטרנסצנדנטיות וגם את מידת האימננטיות ביחס לקב"ה, שהוא בו זמנית עליון ומרוחק אך גם קרוב ומעורב בעולם. ניתן לומר כי שני הפכים האלה מיוצגים ע"י שני מונחים המוכרים לנו מעולם היהדות, קדושה וכבוד. הקדושה מצביעה על הטרנסצנדנטיות והכבוד מצביע על האימננטיות. הקדושה הינה תואר אובייקטיבי לגוף חיצוני המייחדת אותו, בכך הוא טרנסצנדנטלי, בורא את המציאות ומנותק ממנה. אך הכבוד מתאר את יחסנו למושא יראתנו וממילא יתאר את ההשפעה האימננטית שלו עלינו, לכן הכבוד הוא המייצג את צד המורה.

³⁹ כמובן שכאשר הדיון הוא הלכתי, צריכה להיות כפיפות מוחלטת של הציבור לרבנים. כל הטענה היא בהקשר של המחלוקת האידיאולוגית שבה יש צדדים הלכתיים וערכיים לשני הצדדים.

⁴⁰ מכתב מאלהו חלק ד' עמ' 355.

⁴¹ ראה עוד - אורות התחיה יט.

⁴² האדם היא החיה היחידה בטבע שעושה מסחר, למה הקב"ה ברא אותנו בצורה שבה נצטרך מסחר ולא נוכל כל אחד לדאוג בעצמו לכל צרכיו? - על מנת שנהיה תלויים אחד בשני. הרב שי סבג, "קנה מידה" עמ' 185 הוצאת דברי שיר 2019.

כאשר מחזיקים חבל במרכזו, לא משנה כמה חזק, צדדיו של החבל ייפלו ארצה. על מנת לשמור על מתח, יש לאחוז בחבל בשני קצותיו בעוצמה מתאימה. אם יהיה הפרש בין הצדדים ולו במעט, צד אחד ינצח, וכאשר צד אחד מנצח, הצד השני עוזב את אחיזתו, שאר החבל נופל על הארץ וכולם מפסידים.

"דרך האמת היא לא זו שבאמצע, כי אם זו שבקצוות, בשני הקצוות גם יחד".

(הלל צייטלין)